

Esame stiprūs – mokame saugoti gimtąją kalbą

Žvilgsnis į praeitį, paminint Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną

Šiais laikais mes teisėtai didžiuojamės, kad kalbame viena seniausių indoeuropiečių kalbų – lietuvių kalba. Drauge su latvių ir mirusiomis prūsų, jotvingių sėlių, žemgalių ir kuršių kalbomis lietuvių kalba priklauso indoeuropiečių kalbų šeimos baltų kalbų grupei.

Vokiečių kalbininkas Georgas Heinrichas Ferdinandas Neselmanas 1845 m. knygoje „Die Sprache der alten Preußen an ihren Überresten erläutert“ (lietuviškai dažniausiai vartojamas sutrumpintas pavadinimo variantas – „Senoji prūsų kalba“) pasiūlė vartoti „baltų“ terminą, kuriuo jis vadino šalia Baltijos jūros vartojamų giminiškų kalbų grupę. Lietuvos kalbininkai šį terminą visuotinai ėmė vartoti gerokai vėliau, nes Lietuvoje ilgus metus buvo labai populiarus kitas – aisčių – pavadinimas.

Lietuvos ir užsienio kalbininkai jau senaisiais laikais pastebėjo baltų kalbų unikalumą, itin didelį senoviškumą ir gana ryškias sąsajas su sanskritu (ko nėra rusų ir kitų slavų kalbose). Tačiau buvo mokslininkų, kurie manė ir moksliskai bandė įrodinėti, kad lietuvių kalba yra slavų grupės kalba ir tik krikščionybė neleidusi lietuvių kalbai (kaip ir lenkų) naudoti švento Kirilo raidyno. Vienas iš tokių – XVIII a. Rusijoje gyvenęs slavų kalbų tyrinėtojas Aleksandras Hilferdingas, aiškinęs, kad lietuvių kalba esanti slaviškos kalbos struktūros, kad esą lietuviams reikalinga slaviška fonetika pagrįsta bei kirilica raidėmis rašoma kalba, kad tuomet lietuvių tauta galėtų nutolti nuo rašančių lotyniškais rašmenimis lenkų įtakos ir dėl to suklestėti. Šių ir panašių teorijų (pavyzdžiui, kad Lietuva yra slaviškos kultūros žemė, tik atsitiktinai su lenkų pagalba tolstanti nuo rusiškos kultūros...), taip pat Lietuvos ir Lenkijos siekimo nepriklausomybės nuo Rusijos ir bendros Abiejų tautų Respublikos atkūrimo, o ypač 1863–1864 m. sukilimo, fone, įvyko tai, ko nelinkima nė vienai valstybei. 1864 metais okupacinė valdžia įveda Spaudos draudimą, kuris tęsiasi net iki 1904 metų. Vilniaus generalgubernatorių Michailo Muravjovo ir Konstantino Kaufmano sprendimais buvo uždraustas lietuvių kalbos raštas „lenkiškomis“ (lotyniškos kilmės) raidėmis, draudžiamos leisti lotyniškais rašmenimis parašytos lietuviškos knygos ir spauda, persekiojami ir baudžiami kalėjimu, tremtimi ar bandomis žmonės, platinę ar net namuose turėję tokius leidinius. Buvo galima leisti ir platinti tik tas „lietuviškas“ knygas, kurios buvo parašytos rusišku raidynu, vadinamąja „graždanka“. Žinoma, lietuviai neskaitė tokių knygų ir iš jų nemokė savo vaikų.

Vyko lietuviams būdingas gana taikus, bet labai tvirtas ir masinis pasipriešinimas. Už lietuvių inteligentų ir susipratusių žmonių surinktas lėšas užsienyje buvo leidžiamos knygos ir slapta gabenamos į Lietuvą. Spaudos draudimą lydėjo draudimas mokyti kitomis nei rusų kalbomis pradinėse mokyklose, todėl raštingi tėvai ar mokytojai slapta mokė vaikus skaityti ir rašyti pagal lietuviškąjį raidyną. Atsirado įvairių organizacijų, kurios rūpinosi rašto išsaugojimu, nuolat siuntė valdžiai įvairius laiškus bei prašymus leisti vartoti lietuvių kalbai būdingus rašmenis. Lietuviai kalbininkai taip pat stengėsi saugoti ir norminti kalbą. Jonas Jablonskis patikslino lietuvišką rašybą – šiek tiek pakeitė lenkiškąsias (čekų abėcėlės pavyzdžiu įteisino v raidės vartojimą (vietoj w), č, š, ž (vietoj cz, sz, ż); taip pat u ilgąją pasiūlė žymėti kaip ū, o i ilgąją – kaip y. Tada jau atsirado galimybė teismuose „įrodinėti“, kad lietuviškos raidės nėra lenkiškos kilmės, o perimtos būtent iš čekų kalbos, kuri nebuvo uždrausta. Okupaciniuose teismuose kai kurie kaltinamieji ar jų gynėjai išdrįsdavo pareikalauti, kad būtų jiems išaiškinta, kokių pagrindų jie yra baudžiami, koks Rusijos įstatymas yra uždraudęs lotyniškais rašmenimis. Pasirodė, kad teisėjai tokių dokumentų neturėjo. 1902 m. gruodžio 4 d. Antano Macijausko byloje ir 1903 m. gegužės 26 d. Povilo Višinskio byloje buvo net patvirtinta, kad pagal Rusijos imperijos įstatymus draudimas spausdinti (turėti) lietuviškas knygas ar leidinius lenkiškomis (lotyniškomis) raidėmis neteisėtas.

Rusijos imperijoje panašūs draudimai egzistavo taip pat baltarusiškai, moldaviškai bei ukrainietišškai spaudai lotyniškais rašmenimis. Pagaliau praėjusio šimtmečio pradžioje nemažai teisės specialistų ir net dalis Rusijos Dūmos narių suprato ir išsiaiškino, kad spaudos draudimas tikrai buvo neteisėtas, o imperatoriaus įsakai buvo parašyti ir paskelbti nenustatyta tvarka, todėl jie negalėjo būti teisės šaltiniai. Dėl tokios teisinės situacijos teisėjai nežinojo, kaip išspręsti tokias bylas, kurių ėmė kauptis vis daugiau. Galiausiai 1904 m. balandžio 26 d. Rusijos ministrų komitetas vienbalsiai lietuvių spaudos draudimą nutarė panaikinti, o šį nutarimą tų pačių metų gegužės 7 d. patvirtino caras.

Sunkiais Spaudos draudimo ir vėlesnių, dar kelis dešimtmečius trukusių okupacijų metais savo kalbą ir jos raštą mūsų proseneliai, seneliai ir tėvai sugebėjo išsaugoti. Iš pagarbos jiems mes kasmet prisimename lietuviškos spaudos, knygų ir rašto išlikimo istoriją bei Gegužės 7-ąją. Ir visuomet norisi pasakyti nuoširdų **ACIŪ** jau šių laikų žiniasklaidos atstovams, knygų leidėjams, kalbininkams, lietuvių kalbos mokytojams, vertėjams ir visiems, kuriems rūpi gimtoji lietuvių kalba ir kurie visuomet ją saugos nuo svetimžodžių. Visų mūsų unikalumo ir savasties viena iš pagrindinių dalių juk ir yra gimtoji kalba, kuri klestės tik tuomet, jeigu nuolat rūpinsimės ja ir jos žodyną turtinsime visuotinai priimtiniais žodžiais.

Dokumentų ir viešųjų ryšių skyriaus vyriausiasis specialistas Antanas Gvildys